

การดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี*

THE OPERATIONS OF THE FIVE PRECEPTS' VILLAGE PROJECT OF THE THAI SANGHA MODEL IN PATHUM THANI PROVINCE

พระธรรมรัตนagrณ (สมศักดิ์ โชติธโร)

Prathamrattanaporn (Somsak Chotinthiro)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: ffff333j@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. ศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค ในการดำเนินการโครงการ 2. ศึกษาองค์ประกอบของกระบวนการดำเนินการโครงการ และ 3. เพื่อพัฒนารูปแบบการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี ใช้ระเบียบวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูปหรือคน และเก็บข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพการณ์ในปัจจุบันการดำเนินโครงการหมู่บ้านศีล 5 มีจุดแข็ง คือ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนให้ความสนใจ และมีความมุ่งมั่นมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลในการดำเนินโครงการเป็นไปตามเป้าหมาย ส่วนจุดอ่อน คือ ในบางพื้นที่ประชาชนยังไม่ค่อยให้ความสนใจเท่าที่ควร ส่วนของโอกาส คือ วัดและภาคีเครือข่ายมีโอกาสได้เข้าร่วมในการออกความคิดเห็น ผสานความคิด และปฏิบัติงานตามเหตุปัจจัย ส่วนของอุปสรรค คือ ในบางพื้นที่ยังขาดการสร้างสื่อ ความเข้าใจให้ประชาชนในพื้นที่ 2. กระบวนการทำงานได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ การปฏิบัติงานได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินโครงการ ประชุมงานร่วมกันตามขั้นตอน การปฏิบัติ การตรวจสอบได้มีการลงพื้นที่ตรวจติดตามผลการดำเนินการโครงการในแต่ละพื้นที่ เพื่อรับฟังปัญหาและอุปสรรค ส่วนการปรับปรุงแก้ไขได้มีการนำข้อบกพร่องจากการตรวจสอบมาลงมือปฏิบัติแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น 3. ผลการพัฒนารูปแบบการดำเนินการโครงการพบว่า ดำเนินการสร้างความมั่นคงด้านพระพุทธศาสนา ด้วยการปลูกฝังศรัทธาใน

*Received October 28, 2024; Revised December 14, 2024; Accepted December 24, 2024

พระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมต่าง ๆ และยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน โดยอาศัยความร่วมมือภาคีเครือข่าย เพื่อให้เกิดความสำเร็จของงานนั้น

คำสำคัญ: การดำเนินการ; หมู่บ้านต้นแบบปรัชญาศีล 5; กระบวนการ

Abstract

Objectives of this article were: 1. To study the current situation, problems, obstacles Project implementation 2. To study the components of the project implementation process 3. To develop a model for the implementation of the 5 Precepts Village Project in Pathum Thani Province This research used qualitative research methods, collecting data through in-depth interviews with 25 key informants or people, and collecting data from documents and related research, using descriptive content analysis.

Findings were as follows: 1. The current situation in implementing the project has strengths: In implementing the project, the strengths are that the government, private sector, and the public sector are interested and committed. There is a vision for implementing the project. The weaknesses are that in some areas, people are not yet interested enough. The opportunities are that temples and network partners have the opportunity to participate. The obstacles are that in some areas, there is still a lack of awareness of the project among the people in the area. 2. A process strategy for working, goals and objectives of the project have been set. Implementation: A project committee has been set up, joint meetings have been held, and project procedures have been followed. Inspection: Field visits have been made to monitor project progress in each area to listen to problems and obstacles. Improvements: We have taken the shortcomings from the inspection and implemented them to make them better. 3. The developing result the project implementation model found that it was carried out to create stability in Buddhism by instilling faith in Buddhism through various activities and upgrading the internal management process by relying on the cooperation of various network partners to achieve success.

Keywords: Operation; The Five Precepts' Village Project Model; Process

บทนำ

พระพุทธศาสนากับสังคมไทยอยู่คู่กันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน หลักธรรมคำสอนและความเชื่อตลอดจนแนวปฏิบัติตนตามหลักศาสนาพุทธ จนกระทั่งในยุคสมัยใหม่ที่เข้าไปสู่กระแสแห่งยุคโลกาภิวัตน์ที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งทางด้านภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม หรือแม้แต่จิตใจของคนในสังคมปัจจุบันก็ล้วนแล้วแต่มีการเปลี่ยนไปตามยุค ตามสมัย เพราะความเปลี่ยนแปลงนี้ ในแนวคิดทฤษฎีของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะช่วยสังคมอย่างไรได้บ้าง ในระยะเวลาเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้อาจจะพูดได้ในหลายแง่มุม ถ้าพูดในแง่หลักธรรมของศาสนาพุทธ และคำสอนของพระพุทธเจ้า นั่น หลักธรรมต่าง ๆ สามารถที่จะช่วยคนในสังคมในยุคสมัยใหม่ได้อย่างไร มนุษย์ที่ศึกษาจะประยุกต์และปฏิบัติใช้ในการใช้ชีวิตได้อย่างไรในยุคแห่งโลกาภิวัตน์ พระสงฆ์ที่ทรงพระธรรม พระวินัยมีแนวคิด แนวปฏิบัติให้กับประชาชนได้อย่างไรบ้าง โดยในขณะที่ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาผู้คนเริ่มขาดศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม อันนำมาซึ่งการกระทำผิดกฎหมาย ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งเสพติดและอบายมุข จากที่กล่าวมานั้นปัญหาต่าง ๆ ได้กระจายไปสู่คนในเมืองและชุมชนมากขึ้น (พระธรรมวชิราวุธ (แยม กิตติธโร), 2563)

จากการดำเนินงานโครงการร่วมกับโครงการของกระทรวงมหาดไทยที่ดำเนินการในระดับพื้นที่ในระดับจังหวัด หนกกลาง เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2566 ณ วัดเกิดการอุดม ตำบลคลองสาม อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี พระธรรมวชิราวุธ (แยม กิตติธโร) เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง ในฐานะประธานกรรมการบริหารกลางโครงการ พระธรรมรัตนมงคล เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการอำนวยการ พระเทพพรเมธี ประธานการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 หนกกลาง พระเทพเสนาบดี รองประธานคณะกรรมการบริหารกลาง พระเทพปริยัติโสภณ รองประธานกรรมการ “หมู่บ้านรักษาศีล 5” หนกกลาง พร้อมผู้แทนคณะกรรมการบริหารกลาง คณะกรรมการขับเคลื่อนระดับหนกกลาง และผู้เกี่ยวข้อง ได้ลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมติดตามผลการดำเนินงานโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ฯ “หมู่บ้านรักษาศีล 5” โดยมีคณะสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานีเข้าร่วม (หนังสือพิมพ์บ้านเมือง, 2566) “ศีล 5 ถือเป็นพื้นฐานหลักประกันสำคัญของมนุษย์ไม่ว่าจะนับถือศาสนาใด หลักประกันที่ว่า คือ หลักประกันชีวิต หลักประกันในทรัพย์สิน หลักประกันเรื่องครอบครัว หลักประกันเรื่องสังคม และสุดท้าย คือ หลักประกันเรื่องสุขภาพ ซึ่งเรื่องที่คณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองทำอยู่นี้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน 3 ประการ คือ สังคมดี เศรษฐกิจดี และสิ่งแวดล้อมดี” โดยเมื่อปี 2566 ที่ผ่านมา คณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานี

ได้พิจารณาคัดเลือกวัดเกิดการอุดมซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน หมู่ที่ 6 ตำบลคลองสาม อำเภอกลองหลวง เป็นหมู่บ้านต้นแบบรักษาศิล 5 ระดับจังหวัด

ทั้งนี้มีพุทธศาสนิกชนให้ความร่วมมือในการดำเนินโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม ปลุกฝังให้เยาวชนตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนด้านการส่งเสริมสัมมาอาชีวะของประชาชนในชุมชน โดยบูรณาการดำเนินงานร่วมโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งหมู่บ้านยั่งยืน ในการดำเนินงานด้านการเผยแพร่ และยกระดับโครงการหมู่บ้านรักษาศิล 5 เป็นทั้งชุมชนต้นแบบ จังหวัดต้นแบบในการเข้าร่วมโครงการรักษาศิล 5 มีทั้งศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรมอันจะส่งผลให้คนในสังคมเกิดความดีเป็นอยู่ที่ดี หมู่บ้านน่าอยู่ มีความมั่นคงความปลอดภัยในชีวิตของตนเองการมีจิตสำนึกที่ดีต่อสังคมจาก เพราะจากการดำเนินการโครงการที่ผ่านมาของจังหวัดปทุมธานีประชาชนมีความสนใจไม่น้อยในโครงการ และในขณะเดียวกันกรรมการจัดโครงการได้ลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมติดตามผลการดำเนินงานโครงการอยู่ต่อเนื่องทำให้โครงการมีความน่าสนใจ

จากข้อมูลดังกล่าวมาในช่วงต้นทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจในสภาพปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค การดำเนินการโครงการ โดยศึกษาองค์ประกอบของกระบวนการดำเนินการโครงการ และนำเสนอพัฒนาารูปแบบการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศิล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี เพื่อให้เห็นภาพรวมของการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศิล 5 ส่งเสริมให้เยาวชนได้เข้าวัด ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี พระภิกษุสงฆ์ได้เทศนาบรรยายหลักของศีล ข้อปฏิบัติต่าง ๆ และได้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนผู้คนในชุมชนให้มุ่งไปสู่สังคมแห่งสันติภาพ สร้างความสามัคคี นำหลักศีล 5 มาประยุกต์ใช้ในการใช้ชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างระเบียบวินัยในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค การดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศิล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของกระบวนการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศิล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศิล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ ใช้รูปแบบของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และการรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งมีคุณสมบัติสอดคล้องกับประเด็นการวิจัย 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 พระสังฆาธิการ มีความเชี่ยวชาญด้านศีล 5 จังหวัดปทุมธานี จำนวน 7 รูป กลุ่มที่ 2 พระภิกษุที่เป็นคณะกรรมการโครงการหมู่บ้านศีล 5 จังหวัดปทุมธานี จำนวน 4 รูป กลุ่มที่ 3 นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 1 คน กลุ่มที่ 4 ผู้บริหารที่ศึกษาธรรมะ จังหวัดปทุมธานี 6 คน และกลุ่มที่ 5 กลุ่มผู้นำองค์กรที่นับถือศาสนาพุทธ จำนวน 7 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 25 รูปหรือคน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ (In-Depth Interview) โดยสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีสาระสำคัญของแบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 สถานภาพส่วนบุคคลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค การดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี ตามแบบการวิเคราะห์ “SWOT” ตอนที่ 3 องค์ประกอบของกระบวนการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี ตามแบบ “PDCA” ตอนที่ 4 การพัฒนารูปแบบการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี ตามหลักการดำเนินงานคณะสงฆ์ 6 ด้าน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์โดยลงพื้นที่ นัดหมาย จากนั้นทำการสัมภาษณ์ ใช้การจดบันทึก และบันทึกเสียง และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบกับการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หลังจากที่ได้เก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยมีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า โดยใช้การสังเกตควบคู่กับการซักถามพร้อมกัน ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเอกสาร หรือทำการซักถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อความแน่นอนว่าเหมาะสมหรือไม่ ก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค การดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี พบว่า 1. จุดแข็ง (Strengths: S) ในการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี กล่าวคือ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนให้ความสนใจ มีความมุ่งมั่น มีวิสัยทัศน์ที่จะร่วมกันดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 อย่างเต็มที่ อีกทั้งยังมีภาคีเครือข่ายที่เข้ามามีส่วนในการดำเนินการโครงการอย่างเต็มที่ 2. จุดอ่อน (Weaknesses: W) ในการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี กล่าวคือ การสร้างการรับรู้ การให้ทุกคนตระหนักในการเข้าร่วมโครงการหรือให้ความสำคัญกับโครงการยังไม่มากเท่าที่ควรนัก จึงทำให้การดำเนินการตามแผนของโครงการอาจจะยังไม่ค่อยประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ อีกทั้งการดำเนินการโครงการร่วมกันระหว่างคณะสงฆ์กับฝ่ายบ้านเมืองยังไม่ประติดประต่อกันในการที่จะกำหนดแนวทางให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน 3. โอกาส (Opportunities: O) ในการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี กล่าวคือ วัดและภาคีเครือข่ายมีโอกาสได้เข้าร่วม และดำเนินงานตามโครงการ ทำให้ทุกพื้นที่ที่มีตอบสนองต่อโครงการเกิดการพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจ ด้านปัญหา ด้านสังคม เป็นการสนับสนุนส่งเสริมให้แต่ละวัดและชุมชนเกิดการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม 4. อุปสรรค (Threats: T) ในการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี กล่าวคือ การไม่เข้าใจ และยังขาดความร่วมมือในดำเนินงานตามโครงการในหลาย ๆ พื้นที่ อีกทั้งงบประมาณที่มีอย่างจำกัด การขับเคลื่อนประสานงานระหว่างคณะสงฆ์กับภาคส่วนราชการยังไม่เห็นเป็นรูปธรรม จึงทำให้การดำเนินโครงการดำเนินไปได้ช้า และไม่เต็มประสิทธิภาพ

2. ผลการศึกษางค์ประกอบของกระบวนการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี โดยใช้หลัก PDCA ปรับปรุงการทำงานอย่างเป็นระบบเพื่อแก้ปัญหาและเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง พบว่า 1. การวางแผน (Plan: P) ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงาน และรายละเอียดในการดำเนินโครงการ ซึ่งในการกำหนดรายละเอียดนั้นได้เรียงลำดับความสำคัญก่อนหลัง และได้กำหนดแต่งตั้งทีมงานบุคลากรในการดำเนินงานซึ่งได้มอบหมายให้เจ้าคณะผู้ปกครองในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดปทุมธานีได้ช่วยกำกับดูแล เพื่อให้การดำเนินงานตามโครงการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และประสบผลสำเร็จตามแผนที่วางเอาไว้ 2. การลงมือปฏิบัติ (Do: D) ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินโครงการ มีการประชุมร่วมกันระหว่างวัด ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการดำเนินโครงการ เป้าหมายของโครงการ และเสนอแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการ หลังจากนั้นได้มีการจัดทำข้อตกลงความร่วมมือ

ขับเคลื่อนโครงการหรือแนวทางการพัฒนา ในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน สถานศึกษา หน่วยงานราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ 3. การตรวจสอบ (Check: C) ได้มีการติดตามความคืบหน้า ตรวจสอบเยี่ยมให้กำลังใจและประสานเสริมสร้างเครือข่ายพระสงฆ์และหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในแต่ละพื้นที่ภายหลังการดำเนินการตามแผน ซึ่งมีการรับฟังปัญหาอุปสรรคหรือข้อคิดความเห็นของประชาชน ในแต่ละพื้นที่ เพื่อที่จะได้นำมาพัฒนาต่อยอดโครงการให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล 4. การปรับปรุงแก้ไข (Action: A) ได้มีการนำปัญหาอุปสรรคและข้อคิดความเห็นของประชาชน ที่ได้จากการลงพื้นที่ตรวจติดตามผลการดำเนินโครงการ มีพัฒนาการซ่อมเสริมในส่วนที่ขาด เพิ่มเติมในส่วนที่เหลือ พัฒนาคิดค้นนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่จะอำนวยความสะดวกให้การดำเนินงานพัฒนาให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปได้

3. ผลการพัฒนารูปแบบการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบ ในจังหวัดปทุมธานี รูปแบบการพัฒนาโครงการหมู่บ้านศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี มี 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่ 1. รูปแบบการพัฒนาโครงการหมู่บ้านศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี มีแผนการขับเคลื่อนโดยใช้หลัก PDCA เช่น มีการวางแผน การลงมือปฏิบัติ การตรวจสอบการปรับปรุงแก้ไข รูปแบบที่ 2. ขับเคลื่อนโดยใช้หลัก 7 กิจวัตรความดี ดังนี้ 1. รักษาศีล 5 2. สวดมนต์ นั่งสมาธิ 3. จัดเก็บห้องนอน ห้องน้ำ ห้องครัวให้สะอาดเป็นระเบียบ 4. คิดดีด้วยการจับดีคนรอบข้าง 5. พุดดีด้วยการพูดจาไพเราะ 6. ทำดีด้วยการทำบุญหรือบำเพ็ญประโยชน์อย่างน้อย 1 เรื่องร่วมกิจกรรมชั่วโมงสุขจริงหนอ ซึ่งเป็นกิจวัตรประจำสัปดาห์ อย่างน้อย 12 ครั้ง รูปแบบที่ 3. ขับเคลื่อนโดยใช้หลักพันธกิจ 6 ด้าน ของคณะสงฆ์ซึ่งประกอบไปด้วย 1. ด้านการปกครอง ดำเนินการสร้างเสถียรภาพของโครงการ โดยการทำ MOU กับภาคีเครือข่าย อาทิ คณะสงฆ์ ภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชนโดยทั่วไป เพื่อให้มีการดำเนินโครงการได้อย่างรวดเร็ว ทัวถึง เป็นที่รับทราบกันโดยทั่วไป อันเป็นการยกระดับกระบวนการบริหารจัดการภายใน โดยอาศัยความร่วมมือภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสำเร็จของงาน 2. การศาสนศึกษา ดำเนินการส่งเสริมสนับสนุน และเพิ่มพูนการจัดการศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นักรธรรม บาลี ธรรมศึกษานุกรณาการกันอย่างเป็นระบบ และให้มีการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาทางพระพุทธศาสนาที่สามารถให้กับเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ ได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติได้โดยง่าย 3. การศึกษาสงเคราะห์ การจัดการศึกษาให้แก่พุทธศาสนิกชนควรมุ่งเน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อให้พวกเขาสามารถนำหลักธรรมเหล่านั้นมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม การศึกษาเช่นนี้จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจและพัฒนาคุณลักษณะอันดีงามให้แก่เด็กและเยาวชน

อันจะส่งผลให้เกิดความเจริญงอกงามในสังคมต่อไป 4. การเผยแพร่พระพุทธศาสนา การประชาสัมพันธ์โครงการให้ประชาชนให้รับรู้ในหลาย ๆ ช่องทางเพื่อให้พุทธศาสนิกชนมีความรู้ ความเข้าใจในโครงการ หรือหลักธรรม อันจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเผยแพร่ธรรมด้วยสื่อต่าง ๆ ที่ทันสมัย เช่น Website Facebook Line TikTok และครอบคลุมถึงการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นภายในวัด 5. การสาธารณูปการ การพัฒนาเสนาสนะภายในวัดหมายถึงการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้าง ซ่อมแซม และดูแลรักษาถาวรวัตถุหรือทรัพย์สินสาธารณะของวัด เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวยงาม นับเป็นการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเจริญศรัทธาของสาธุชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรม หรือมาพักผ่อนหย่อนใจ โดยเน้นการบำรุงรักษาเสนาสนะต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สถานที่ภายในวัดมีความสงบ สะอาด และปลอดภัย พร้อมทั้งสามารถรองรับกิจกรรมทางศาสนาและสังคมได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน 6. การสาธารณสงเคราะห์ ดำเนินการอันเป็นสาธารณประโยชน์โดยคณะสงฆ์เป็นผู้นำในการนำหลักธรรมมาประยุกต์ในการร่วมกันพัฒนาชุมชน เช่น การพัฒนาวัดหรือชุมชนตามศาสตร์พระราชา การส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน และการผนึกกำลังร่วมกับภาคีเครือข่ายในการสร้างเสริมสิ่งที่มีคุณค่าต่อชุมชนสังคม เช่น ธรรมานุญสุภาพพระสงฆ์ การจัดตั้งกองทุนความดีประจำหมู่บ้านหรือชุมชน การจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือประชาชนยามตกทุกข์ได้ยาก เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค การดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี พบว่า มีจุดแข็ง คือ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนให้ความสนใจ และมีความมุ่งมั่น มีวิสัยทัศน์ในการดำเนินโครงการ โดยจุดอ่อนคือ ในบางพื้นที่ประชาชนยังไม่ค่อยให้ความสนใจเท่าที่ควรนัก โดยโอกาส คือ วัดและภาคีเครือข่ายมีโอกาสได้เข้าร่วม และอุปสรรค คือ ในบางพื้นที่ยังขาดการสร้างการรับรู้ในโครงการไปยังประชาชนในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาก้องไพโร สาคโร (2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์จังหวัดอุดรธานี ที่พบว่า มีลักษณะการบริหารจัดการที่เชื่อมโยงยุทธศาสตร์ชาติที่ 1 ประกอบไปด้วย กระบวนการจัดการ การบริหารบุคลากร การบริหารงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ ให้เกิดความสมดุล และมีประสิทธิภาพ มีแนวความคิดในการพัฒนากลไกการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อความสำเร็จและบรรลุวัตถุประสงค์ โดยให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมสังคมท้องถิ่น อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูสมุห์ดิฐภูมิ จิระมโธ (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่พบว่า คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยสนใจเรื่อง

คุณธรรม จริยธรรม ศิล 5 เท่านั้นที่ยังสามารถ ยังเจตนาให้พ้นจากความชั่วและโทษของการไม่ประพฤติตามหลักของศีล ย่อมจะเป็นเหตุให้เกิดความประมาทเป็นบ่อเกิดของความทุกข์กายทุกข์ใจ ทำให้เกิดความไม่เป็นปกติสุขในการดำเนินชีวิต ส่วนการพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนใช้หลักการของ PDCA มาบริหารจัดการเพื่อให้เกิดสันติสุข และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระธงชัย ธรรมวโร (2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การขับเคลื่อนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์จังหวัดชัยนาท ที่พบว่าสภาพทั่วไปในการเผยแผ่ศาสนาส่วนใหญ่จะนำหลักธรรมหรือศีล 5 ถายทอดผ่านกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อยกระดับวัดและชุมชนให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม ส่วนในการขับเคลื่อนการเผยแผ่มีการใช้หลัก PDCA เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ และยังสร้างระบบการขับเคลื่อนพระพุทธศาสนา สร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชน ให้มีความมั่นคงสืบต่อไป

2. ผลองค์ประกอบของกระบวนการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี พบว่า 1. การวางแผน (Plan: P) ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ในการทำงาน เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ 2. การลงมือปฏิบัติ (Do: D) ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินโครงการ มีการประชุมร่วมกัน มีการชี้แจงเป้าประสงค์ของโครงการ หลังจากนั้นได้มีการจัดทำข้อตกลงความร่วมมือขับเคลื่อนโครงการหรือแนวทางอื่น ๆ ในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน สถานศึกษา หน่วยงานราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ 3. การตรวจสอบ (Check: C) ได้มีการลงพื้นที่ตรวจสอบติดตามผลการดำเนินการโครงการในแต่ละพื้นที่เพื่อรับฟังปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ และ 4. การปรับปรุงแก้ไข (Action: A) ได้นำปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ จากที่ได้ลงพื้นที่ตรวจสอบติดตามมาดำเนินการปรับแก้ไข เพิ่มในสิ่งที่ขาด เติมเต็มในสิ่งที่เหลือ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสุนันท์ สุนนโท (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการโครงการสถานประกอบการรักษาศีล 5 ด้วย 7 กิจวัตรความดี จังหวัดปทุมธานี พบว่า สภาพปัญหาและอุปสรรคเกิดจากการขาดความต่อเนื่องในการจัดกิจกรรม รวมถึงข้อจำกัดด้านเวลาในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ อีกทั้งยังขาดการสรุปผลและการประเมินโครงการอย่างเป็นระบบ รูปแบบการบริหารจัดการโครงการจึงควรครอบคลุมในหลายด้าน ได้แก่ การส่งเสริมการรักษาศีล การสวดมนต์นั่งสมาธิ การรักษาความสะอาดของห้อง การส่งเสริมการคิดดี พูดดี ทำดี และการจัดกิจกรรม "ชั่วโมงสุขจริงหนอ" เพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีและเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่ผู้เข้าร่วม อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระราชวัลภาจารย์ (ดาวเรือง อาจารย์คุณ) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการสงเคราะห์ประชาชนตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี ที่พบว่า การสาธารณสุขสงเคราะห์กิจการด้านต่างต่าง ๆ ของวัดนั้น บ้านก็ต้องพึ่งวัด วัดก็ต้องพึ่งบ้าน โดยทั่วไปนั้นชาวบ้านกับวัดจึงต่าง

ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันวัดจึงต้องอำนวยความสะดวกให้กับประชาชนผู้มีจิตศรัทธาในการเข้าวัดทำบุญเพื่อเป็นการสงเคราะห์ประชนในเบื้องต้น

3. พัฒนารูปแบบการดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี พบว่า 1. ด้านการปกครอง ดำเนินการสร้างเสถียรภาพของโครงการ โดยการทำ MOU กับภาคีเครือข่าย อาทิ คณะสงฆ์ ภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชนโดยทั่วไป เพื่อให้มีการดำเนินโครงการได้อย่างรวดเร็ว ทัวถึง เป็นที่รับทราบกันโดยทั่วไป 2. การศาสนศึกษา ดำเนินการส่งเสริมสนับสนุน และเพิ่มพูนการจัดการศึกษาหลักสูตรทางพระพุทธศาสนา นักรธรรม บาลี ธรรมศึกษาบูรณาการกันอย่างเป็นระบบ และให้มีการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาทางพระพุทธศาสนาที่สามารถให้กับเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ ได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติได้โดยง่าย 3. การศึกษาสงเคราะห์ การจัดการศึกษาสำหรับพุทธศาสนิกชน ควรมุ่งเน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน สร้างความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้พวกเขาเข้าไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน อันจะเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจและพัฒนาคุณลักษณะดีงาม ส่งผลให้สังคมเจริญงอกงามต่อไป 4. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การประชาสัมพันธ์โครงการให้ประชาชนให้รับรู้ในหลาย ๆ ช่องทางเพื่อให้พุทธศาสนิกชนมีความรู้ ความเข้าใจในโครงการ หรือหลักธรรม อันจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่าง ๆ ที่ทันสมัย เช่น Website Facebook Line TikTok และครอบคลุมถึงการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นภายในวัด 5. การสาธารณูปการ ดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาเสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัด กล่าวคือ การก่อสร้าง การซ่อมแซม การจัดให้มีการบำรุงดูแลรักษาถาวรวัตถุหรือสาธารณ สมบัติของวัดให้เกิดความเรียบร้อย เป็นที่เจริญศรัทธาแก่สาธุชนผู้เข้ามาปฏิบัติธรรม หรือเข้ามาพักผ่อนหย่อนใจ 6. การสาธารณสงเคราะห์ ดำเนินการอันเป็นสาธารณประโยชน์โดยคณะสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาพื้นที่โดยใช้หลักธรรมมาประยุกต์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เช่น จัดพื้นที่วัดเป็นศูนย์การช่วยเหลือชุมชน ศาสตร์พระราชา การส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน และการจัดตั้งกองทุนความดี เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสมุห์สมชาย สิริสมปนโน (2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการปลูกฝังเยาวชนให้มีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ของคณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี ที่พบว่า 1. สภาพทั่วไปในการปลูกฝังเยาวชน จุดแข็ง คือ มีการสนับสนุนเยาวชนด้านคุณธรรมและจริยธรรม โดยให้พระสงฆ์เข้าไปสอนธรรม จุดอ่อน คือ พระที่เข้าไปสอนยังไม่แตกฉานในหลักธรรม โอกาส คือ มีการได้ใช้หลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับชีวิต ส่วนอุปสรรค คือ วันรุ่นบางคนไม่ได้ความรักและความเอาใจใส่จากครอบครัว และห่างจากหลักธรรมของพระพุทธเจ้า จึงสร้างปัญหาให้กับคนในสังคม 2. องค์ประกอบของการปลูกฝังเยาวชนให้มีศรัทธา โดยมีการสร้างเครื่องมือให้เด็กเข้าไปใช้บริการ ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้

ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติไปในตัว สร้างความเคยชินให้กับเด็กและเยาวชน ทำให้เด็กและเยาวชนเข้าใจในศีล 5 หลักธรรมต่าง ๆ และการใช้ชีวิตอย่างคัมค่า 3. รูปแบบกระบวนการปลูกฝังเยาวชน มีการให้คำปรึกษาโดยการสร้างพระสงฆ์ในมีกัลยาณมิตรที่ดี และให้ความรู้แก่เยาวชน มีการเปิดการเรียนรู้ภายในตามหลักโยนิโสมนสิการ คือ การสร้างกระบวนการคิดแยกแยะให้แก่เยาวชนได้เข้าใจในเหตุที่เกิดทุกข์ และหนทางในการใช้ชีวิตที่ถูกต้อง และสุดท้ายได้มีการให้เยาวชนได้เรียนรู้หลักไตรสิกขา 3 ประการ คือ ศีล เป็นการช่วยป้องกันกาย วาจา ใจ ให้เป็นปกติสุข สมาธิช่วยสร้างพลังจิตใจของคนให้เข้มแข็ง ปัญญานำพาชีวิตไม่ให้ติดขัดและเดินไปสู่จุดหมายปลายทาง

องค์ความรู้จากการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้ค้นพบองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยตามภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการสังเคราะห์งานวิจัยเรื่อง การดำเนินการโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบในจังหวัดปทุมธานี พบว่า การดำเนินโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบ ประกอบด้วยหลักการสำคัญ ได้แก่

1. ร่วมกันสืบสาน คือ การเข้าใจและปฏิบัติตามหลักของศีล 5 เป็นบทบัญญัติพื้นฐานของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความดีงามต่อบุคคลและสังคม ศีล 5 คือ “บทบัญญัติพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม” การล่วงละเมิดศีล ก็คือ การละเมิดต่อหลักการอยู่ร่วมกัน ของสังคม เพราะเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน การอยู่ร่วมกันในสังคมจึงต้องมีหลักการพื้นฐาน ของการอยู่ร่วมกัน ศีลเป็น “หลักประกันของชีวิต” ผู้ที่รักษาศีลย่อมมีหลักประกันความมั่นคงของชีวิต เมื่อเรา ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีการเบียดเบียน ไม่ฆ่า ไม่ทำ ร้าย ไม่ลักขโมย ย่อมจะได้ชื่อว่ารักษาชีวิต ทรัพย์สิน ครอบครัว ความมีสัจจะ มิตรภาพ และสติปัญญาของตนเอง นอกจากนี้ ศีล 5 ยังเป็น “หลักมนุษยธรรม” บุคคลผู้ที่รักษาศีลย่อมจะทำให้ความเป็นมนุษย์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เนื่องจากการมี “เจตนา” ความตั้งใจที่จะงดเว้นจากการประพฤติที่ไม่ดีงามทั้งหลาย เช่น กายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต และเป็นเจตนาแห่งความสำรวมระวังเพื่อปิดกั้นหนทางความชั่วร้ายที่เกิดจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ดังนั้น กิจกรรมการส่งเสริมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 จึงประกอบด้วยหลักศีลธรรม เพื่อเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันของ คนในสังคมและการส่งเสริมวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี

2. ร่วมกันรักษา คือ การผสมผสานความร่วมมือกันของภาคีเครือข่ายทั้งฝ่ายพุทธจักร อาณาจักร อันเนื่องด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาชีวิตตามหลักศีล 5 เพื่อสร้างหลักประกันให้บังเกิดความสงบสุขและปลอดภัยในการดำเนินชีวิตยิ่งขึ้นนั้น หากทุกภาคส่วนได้มีการร่วมทำกิจกรรมและมีส่วนร่วมด้วยกันก็ยิ่งทำให้ การพัฒนาชีวิตตามหลักศีล 5 ประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น

3. ร่วมกันต่อยอด คือ การนำสิ่งที่ดีอยู่แล้วมาเพิ่มเติมสิ่งใหม่ ส่งเสริมการจัดกิจกรรมให้มีความยั่งยืน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานบูรณา การความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ชุมชนมีการร่วมการแสดงความคิดเห็น ร่วมกันวางแผน นำไปสู่การปฏิบัติและติดตามผล

4. ร่วมกันถ่ายทอด คือ การที่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยที่พระสงฆ์เป็นผู้นำ และอาศัยวัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อสามารถถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา โดยถือว่าพุทธศาสนิกชน เด็ก เยาวชน เป็นกำลังสำคัญที่จะช่วยส่งเสริม สนับสนุนให้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้รับการนำไปปฏิบัติ โดยการบูรณาการกับการดำเนินงานคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน

- พระมหาก้องไพร สาครโร. (2563). *แนวทางการบริหารโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์จังหวัดอุดรธานี* (ดุष्ฎิณีพนธ์พุทธศาสตรดุष्ฎิณีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธานา). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุนันท์ สุนันโท. (2565). *การบริหารจัดการโครงการสถานประกอบการรักษาศีล 5 ด้วย 7 กิจวัตรความดี จังหวัดปทุมธานี*. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 11(6), 349-362.
- พระราชวัลภาจารย์ (ดาวเรือง อาจารย์คุณ). (2564). *รูปแบบการสงเคราะห์ประชาชนตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรีสระแก้ว* (ดุष्ฎิณีพนธ์พุทธศาสตรดุष्ฎิณีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมุห์สมชาย สิริสมปนโน. (2562). *กระบวนการปลูกฝังเยาวชนให้มีศรัทธาต่อพระพุทธานาของคณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี* (ดุष्ฎิณีพนธ์พุทธศาสตรดุष्ฎิณีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- หนังสือพิมพ์บ้านเมือง. (2566). *รองผู้ว่าฯ ปทุมธานีถวายการต้อนรับ คกก.ขับเคลื่อนหมู่บ้านศีล 5 หนกลางที่วัดเกิดการอุตมคลองสาม พร้อมเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง*. สืบค้น 11 กันยายน 2566, จาก <https://shorturl.asia/j07AL>